

Շուշանիկ Իսրայելյան

*ՀՀ գլխավոր դատաստագրության մարդու դեմ ուղղված
հանցագործությունների գործերով վարչության պետի տեղակալ*

ՆԿԱՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՍԱՆԿՑԻԱՂ

Համառոտագիր

Հայաստանի իրավական համակարգում ավանդաբար առանձնացվող պատասխանատվության տեսակների ցանկում դատավարական, այդ թվում՝ քրեադատավարական պատասխանատվությունը ներառված չի եղել: 1998 թվականի խմբագրությամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում նույնպես բացակայում էին «քրեադատավարական պատասխանատվություն» կամ «դատական սանկցիա» հասկացությունները, սակայն առանձին դատավարական նորմեր պարունակում էին դատավարական պատասխանատվության միջոցներ:

Երբ առաջին անգամ ՀՀ դատավարական համակարգ ներմուծվեցին դատական սանկցիաները, նկատողություն տեսակի սանկցիան բովանդակային որոշակի առումով նույնանում էր նախագրուշացման հետ: Այսպես՝ 21.02.2007թ. ՀՀ դատական օրենսգրքով առաջին անգամ ամրագրվեց «դատական սանկցիա» հասկացությունը: Նույն օրը 1998թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ը լրացվեց 314.1-րդ հոդվածով, որը դատական սանկցիաների համակարգում ներառում էր նաև նախագրուշացումը:

07.02.2018թ. ՀՀ դատական օրենսգրքում նախագրուշացումը՝ որպես դատական սանկցիա, փոխարինվեց նկատողությամբ, սակայն, «նկատողություն» դատական սանկցիային զուգահեռ, նույն օրենքում նախատեսվեց նաև դատական սանկցիա կիրառելու իրավասության մասին նախագրուշացնելու վերաբերյալ դրույթ, ըստ որի՝ դատավորն անհրաժեշտության դեպքում հասկանալի ձևով նախագրուշացնում է դատական սանկցիա կիրառելու դատարանի իրավասության մասին, ինչպես նաև պարզաբանում դատական սանկցիա կիրառելու հիմքերը և հետևանքները (ՀՀ դատական օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Նշված ձևակերպումից ակնհայտ է, որ նախագրուշացումը բովանդակային առումով ոչ թե դատական սանկցիա է, այլ դատական սանկցիա կիրառելու հնարավորության մասին պարզաբանում, նախագրուշացումը դատական սանկցիայի կիրառմանը նախորդող ակտ է:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 04.09.2023թ., գրախոսվել է 15.11.2023թ.:

Արդեն իսկ 2021թ. ընդունված ՀՀ քր. դատ. օր.-ում նախատեսվեց դատավարական սանկցիաների մասին առանձին գլուխ: Դրանով դատավարական սանկցիաների համակարգում ներառվեց նաև նկատողությունը, որը, որպես քիչ թե շատ նոր դատավարական սանկցիա, իրավակիրառ պրակտիկայում ամավել արդյունավետ մեկնաբանության տեսանկյունից, անհրաժեշտություն ունի ուսումնասիրության:

Հիմնաբառեր- քրեադատավարական սանկցիաներ, քրեադատավարական պատասխանատվություն, նկատողություն, նախազգուշացում, դատավարական խախտում:

Ներածություն

Վերջին շրջանում իրավագիտության մեջ տարածում է գտել այն մոտեցումը, որ իրավունքի յուրաքանչյուր ճյուղ պետք է ունենա պատասխանատվության սեփական միջոցները: Որևէ իրավունքի ճյուղ չի կարող բնականոն իրականացնել իր գործառնություններն առանց սեփական պատասխանատվության միջոցների²:

Իրավագիտության մեջ ավանդաբար առանձնացվել են քրեական, վարչական, քաղաքացիական և կարգապահական, որոշ դեպքերում՝ նյութական իրավաբանական պատասխանատվության տեսակները, սակայն հասարակական հարաբերությունների և օրենսդրության զարգացումն առաջ է բերել իրավաբանական պատասխանատվության նոր տեսակներ: Դեռևս 1970-ականներին դատավարական պատասխանատվությունը դիտարկվում էր որպես իրավաբանական պատասխանատվության ինքնուրույն տեսակ³:

Ներկայումս իրավագիտության մեջ քրեադատավարական պատասխանատվությունը՝ որպես իրավաբանական պատասխանատվության ինքնուրույն տեսակ, ստացել է համընդհանուր ճանաչում⁴, սակայն պոզիտիվ իրավունքում քրեադատավարական պատասխանատվության ինստիտուտը կայացման փուլում է:

² Хачатуров Р. Л., Липинский Д. А. Общая теория юридической ответственности. СПб.: Юридический центр-Пресс, 2007; Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности. 2-е изд., испр. и доп. М.: Норма, 2009.

³ Чечина Н. А., Элькинд П. С. Об уголовно-процессуальной и гражданской процессуальной ответственности // Советское государство и право. 1973. № 9. С. 34.
Chechina N. A., Elkind P. S., On criminal procedural and civil procedural liability // Soviet state and law. 1973. No. 9. S. 34.

⁴ Ветрова Г. Н. Уголовно-процессуальная ответственность. М.: Наука, 1987; Громов Н.А., Полуниин С.А. Санкции в уголовно-процессуальном праве России. М.: Городец, 1998; Вепрев В. С, Основания уголовно-процессуальной ответственности. М.: Юрлитинформ, 2007; Гамбарян А., Ибраеян Ш. Ограничение осуществления права как мера уголовно-процессуальной ответственности // Судебная власть и уголовный процесс. 2016. № 2.

Ղամբարյան Ա., Իսրայելյան Շ., «Ամբաստանյալին դատական նիստերի դահլիճից հեռացնելը՝ որպես քրեադատավարական պատասխանատվության միջոց»//Օրենք և իրականություն, 2009, № 11:
Ղամբարյան Ա., Իսրայելյան Շ., «Իրավական քաղաքականությունը դատախազների և փաստաբանների նկատմամբ դատական սանկցիաների կիրառման ոլորտում» // Օրենք և իրականություն, 2011, № 6 (188):

1998 թվականի խմբագրությամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում (այսուհետ՝ ՀՀ քր. դատ. օր.) բացակայում էին «քրեադատավարական պատասխանատվություն» կամ «դատական սանկցիա» հասկացությունները, սակայն առանձին դատավարական նորմեր պարունակում էին դատավարական պատասխանատվության միջոցներ:

Նշենք, որ ՀՀ դատավարական համակարգում, երբ առաջին անգամ ներմուծվեցին դատական սանկցիաները, սույն հոդվածում քննարկվող տեսակի սանկցիան կոչվում էր ոչ թե նկատողություն, այլ նախազգուշացում: Այսպես՝ 21.02.2007թ. ՀՀ դատական օրենսգրքով (ուժը կորցրել է) առաջին անգամ ամրագրվեց «դատական սանկցիա» հասկացությունը: Նույն օրը 1998թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ը լրացվեց 314.1-րդ հոդվածով, որը դատական սանկցիաների համակարգում, ի թիվս այլնի, ներառում էր նախազգուշացումը:

07.02.2018թ. ՀՀ դատական օրենսգրքում նախազգուշացումը՝ որպես դատական սանկցիա, փոխարինվեց նկատողությամբ, սակայն, «նկատողություն» դատական սանկցիային զուգահեռ, նույն օրենքում նախատեսվեց նաև դատական սանկցիա կիրառելու իրավասության մասին նախազգուշացնելու վերաբերյալ դրույթ:

Արդեն իսկ 2021թ. ընդունված ՀՀ քր. դատ. օր.-ում հարկադրանքի միջոցներ բաժնում նախատեսվեց դատավարական սանկցիաների մասին առանձին գլուխ (17-րդ գլուխը), որով դատավարական սանկցիաների համակարգում, ի թիվս այլնի, ներառված է նկատողությունը, որը, որպես քիչ թե շատ նոր դատավարական սանկցիա, անհրաժեշտություն ունի ուսումնասիրության:

1. ՆԿԱՏՈՂՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

1.1. Ընդհանուր դրույթներ

Նկատողությունը ոչ գույքային բնույթի պատժիչ սանկցիայի տեսակ է, որը ներգործում է դատավարական խախտում թույլ տված անձի հոգեբանության վրա և նպատակաուղղված է առաջին հերթին դատավարական այլ իրավախախտումների կանխմանը, պարտականությունների կատարման ապահովմանը: Նկատողությունն արտահայտում է դատավարական խախտման համար պետական պարավանք. այս սանկցիայի կիրառմամբ տեղի է ունենում իրավախախտում թույլ տված անձի վարքագծի իշխանական դատապարտում⁵:

Նկատողության օրենսդրական բնորոշման համաձայն՝ այն որոշակի վարությանի գործողության կատարման ժամանակ կամ դատական նիստի ընթացքում վարույթի մասնակցին կամ այլ անձին ուղղված՝ պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու կամ իրավասու անձի կարգադրություններին ենթարկվելու հրահանգ է (ՀՀ

⁵ Липинский Д. А., Хачатуров Р. Л., Общая теория юридической ответственности: монография. С.Пб.: Юридический центр Пресс, 2007. С. 779; Громов Н. А., Полунин С. А. Санкции в уголовно-процессуальном праве России. М.: Городец, 1998. С. 86-87.

քր. դատ. օր.-ի 142-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Այս բնորոշումը մասամբ է արտահայտում իրավաբանական պատասխանատվության այս տեսակի էությունը, քանի որ դրանում շեշտադրվել է միայն այս սանկցիայի կանխարգելիչ (նախազգուշացնող) տեսանկյունը, մինչդեռ, այն ունի նաև դատապարտող (պարսավող) նշանակություն: Վարույթն իրականացնող անձը, «նկատողություն» սանկցիան կիրառելիս, պետք է արտահայտի դատավարական խախտման նկատմամբ իր իշխանական դատապարտումը (պարսավանքը), այնուհետև հրահանգի դրսևորել պատշաճ վարքագիծ:

Նկատողությունը՝ որպես քրեադատավարական սանկցիա, անկասկած միջամտում է մարդու իրավունքներին, շոշափում է նրա իրավաչափ շահերը, հակառակ դեպքում այն չէր կարող համարվել պատասխանատվության միջոց: Մյուս կողմից՝ նկատողությունը, օրենքով նախատեսված դատավարական մյուս սանկցիաների համեմատ, ամենամեղմն է, քանի որ միջամտության ինտենսիվությունը (ուժգնությունը) թույլ է:

1.2. Նկատողության միջամտությունը մարդու սահմանադրական կարգավիճակին

Դատավարական այս սանկցիան ինչպե՞ս է միջամտում մարդու իրավական կարգավիճակին: Նկատողության այն բաղադրիչը, որն արտահայտում է իրավախախտման համար իշխանական դատապարտում (պարսավանք), առնչվում է այնպիսի իրավական բարիքին, ինչպիսին մարդու արժանապատվությունն է (ՀՀ Սահմանադրության 23-րդ հոդված): Ճիշտ է, նկատողության ձևով մարդու արժանապատվությանը միջամտելու ուժգնությունը թույլ է (մակերեսային է), այնուամենայնիվ իրավախախտման համար պերֆորմատիվ պարսավանքն առնչվում է նրա արժանապատվությանը. մարդուն դատավարական իրավախախտում վերագրելը և դրա համար նրան պարսավելը չի կարող չշոշափել նրա արժանապատվությանը:

Երբ անձը կասկածի տակ է դնում իրեն տրված նկատողության հիմքում դրված դատավարական խախտման փաստական հանգամանքները, ապա այս դեպքում մարդու արժանապատվության պաշտպանության սահմանադրական բարիքը կարող է համակցվել անմեղության կանխավարկածի համաիրավական սկզբունքի հետ:

Նկատողության այն բաղադրիչը, որն արտահայտում է պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու կամ իրավասու անձի կարգադրություններին ենթարկվելու հրահանգ, ներգործում է մարդու ազատ գործելու իրավունքին (ՀՀ Սահմանադրության 39-րդ հոդված), քանի որ նկատողության անհատական ակտով մարդու վրա դրվում է կոնկրետ կարգադրության ենթարկվելու կամ կոնկրետ վարքագիծ դրսևորելու անհատականացված պարտականություն, ինչը սահմանափակում է մարդու ազատ գործելու հնարավորությունը:

1.3. Նկատողությունը և նախազգուշացումը

Հայաստանի իրավական համակարգում նկատողությունը և նախազգուշացումը գործածվել են տարաբնույթ իմաստներով, ինչի վրա իր ազդեցությունն է ունեցել այն, որ խորհրդային և հետխորհրդային որոշ իրավական համակարգերում (օրինակ՝ ռուսական իրավունքում) դրանք ունեցել են տարբեր նշանակություն, օրինակ՝ նախազգուշացումը համարվում է տույժի տեսակ, իսկ բանավոր նկատողությունը՝ ոչ⁶:

ՀՀ դատավարական համակարգում, երբ առաջին անգամ ներմուծվեցին դատական սանկցիաները, քննարկվող տեսակի սանկցիան կոչվում էր ոչ թե նկատողություն, այլ նախազգուշացում⁷: Այսպես՝ 21.02.2007թ., ընդունված ՀՀ դատական օրենսգրքի (ուժը կորցրել է) 63-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն.

«Քրեական գործի քննության ժամանակ ամբաստանյալի կողմից դատական նիստի կարգը խախտելու և նիստի բնականոն ընթացքին խոչընդոտելու կամ նախազահող դատավորի օրինական կարգադրությունները չկատարելու դեպքում դատարանը կիրառում է նախազգուշացում»:

07.02.2018թ. ՀՀ դատական օրենսգրքում նախազգուշացումը՝ որպես դատական սանկցիա, փոխարինվեց նկատողությամբ, սակայն, «նկատողություն» դատական սանկցիային զուգահեռ, նույն օրենքում նախատեսվեց նաև դատական սանկցիա կիրառելու իրավասության մասին *նախազգուշացնելու* վերաբերյալ դրույթ: Այսպես՝ դատավորն անհրաժեշտության դեպքում հասկանալի ձևով նախազգուշացնում է դատական սանկցիա կիրառելու դատարանի իրավասության մասին, ինչպես նաև պարզաբանում դատական սանկցիա կիրառելու հիմքերը և հետևանքները (ՀՀ դատական օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 2-րդ մաս)⁸: Այս ձևակերպումից ակնհայտ է, որ նախազգուշացումը ոչ թե դատական սանկցիա է, այլ դատական սանկցիա կիրառելու հնարավորության մասին պարզաբանում է, նախազգուշացումը դատական սանկցիայի կիրառմանը նախորդող ակտ է:

1.4. Նկատողության պրեյուդիցիալ կապը դատավարական այլ սանկցիաների հետ

Նկատողության պահանջները չկատարելը կարող է առաջ բերել օրենսգրքով նախատեսված այլ սանկցիայի կիրառում (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 142-րդ հոդվածի

⁶ Долгих И. П., Предупреждение и устное замечание: к вопросу о разграничении юридических терминов // Актуальные проблемы правовой науки. Сборник статей Международной научно-практической конференции, Уфа, 10 сентября 2014 года. Уфа. 2014. С. 14.

⁷ ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքում առաջօր, որպես վարչական տույժի միջոց, նախատեսված է նախազգուշացումը (տե՛ս նշված օրենսգրքի 25-րդ հոդվածը):

⁸ Դատավարական սանկցիաների իրավական կարգավորման և հնարավոր կոլիզիաների, այդ թվում՝ «նախազգուշացում» - «նկատողություն» հասկացությունների մասով տե՛ս Ա.Դամբարյան, Շ.Իսրայելյան, Քրեադատավարական սանկցիաները (Գիտագործնական մեկնաբանություններ), «ՏԻԳՐԱՆ ՄԵՏ» հրատ., Երևան, 2022, էջեր 17-21: A. Ghambaryan, Sh. Israyelyan, Criminal Procedural Sanctions (Scientific Comments), “TIGRAN METS” ed., Yerevan, 2022, p. 17-21.

3-րդ մաս): Ավելին, Օրենսդիրը մի շարք սանկցիաների կիրառման համար սահմանել է նկատողություն ստացած լինելու (դրա պահանջները չկատարելու) նախապայման⁹: Սա նշանակում է, որ նշված դատավարական սանկցիաների կիրառման համար նկատողությունն ունի պրեյուդիցիալ նշանակություն: Այսպես՝ դատական նիստի դահլիճից հեռացնելը, դատական տուգանք կիրառել, եթե անձին տրվել է նկատողություն, սակայն վերջինս պիտանի չի եղել:

Վարույթն իրականացնող մարմինը նկատողության յուրաքանչյուր դեպքում պատշաճ ձևով համապատասխան անձին հայտնում է ավելի խիստ սանկցիա կիրառելու և դրա հետևանքների մասին:

2. ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐ, ՈՐՈՆՑ ԿԱՐՈՂ Է ՆԿԱՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ՏՐՎԵԼ

2.1. Ընդհանուր դրույթներ

Նկատողություն կարող է տրվել վարույթի մասնակցին կամ այլ անձին: Օրենսդիրը չի հստակեցրել վարույթի այն մասնակիցներին, որոնց կարող է նկատողություն տրվել: Դրա համար, որպես չափանիշ, սահմանված է միայն վարության գործողության կատարմանը կամ դատական նիստին մասնակցելը, ինչը նշանակում է, որ այս սանկցիան կարող է կիրառվել վարության գործողությանը կամ դատական նիստին մասնակցող (դատավարական կարգավիճակ ունեցող) անձի կամ այլ անձի նկատմամբ:

Ինչպես նշվեց, ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 17-րդ գլխով նախատեսված դատավարական սանկցիաները կարող են կիրառվել հիմնականում վարույթի մասնավոր մասնակիցների և վարույթին օժանդակող անձանց, ինչպես նաև դատական վարույթին մասնակցող քննիչի և դատախազի նկատմամբ: Այս պարագայում քննիչը և դատախազը ոչ թե վարույթի հանրային մասնակիցներ են, այլ մեղադրանքի կողմի ներկայացուցիչներ:

2.2. Քննչական գործողությանը մասնակցող հանրային մասնակցին նկատողություն տալու անթույլատրելիությունը

Եթե մինչդատական վարույթում հանրային մի մասնակցի կողմից կատարվող վարության գործողությանը մասնակցում է մեկ այլ հանրային սուբյեկտ, ապա նրան նկատողություն չի կարող տրվել: Օրինակ՝ քննչական խմբի ղեկավարն իրավասու է մասնակցելու խմբի այլ քննիչների կողմից կատարվող քննչական գործողություններին (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 184-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Քննչական գործողություն կատարող քննիչը չի կարող քննչական խմբի ղեկավարին, որպես դատավարական սանկցիա, տալ նկատողություն: Այս սուբյեկտների միջև թեև առկա են դատավարական հարաբերություններ, սակայն «խմբի ղեկավար - խմբի անդամ» հարաբերությունների՝ որոշ իմաստով ենթակարգային

⁹ Ղամբարյան Ա., Իսրայելյան Շ., Քրեադատավարական սանկցիաները (Գիտագործնական մեկնարանություններ), «ՏԻԳՐԱՆ ՄԵԾ» հրատ., Երևան, 2022, էջ 162:

բնույթը բացառում է քննչական խմբի քննիչի կողմից քննչական խմբի ղեկավարի նկատողություն տալը: Ակնհերև է, որ քննչական խմբի քննիչը չի կարող նկատողություն տալ իրենց աշխատանքները ղեկավարող և իրենց համար պարտադիր հանձնարարություններ տվող անձին¹⁰:

Ասվածը *mutatis mutandis* վերաբերում է նաև այն դեպքերին, երբ քննիչը քննչական գործողության կատարման բնականոն ընթացքն ապահովելու համար դրա կատարմանը ներգրավում է հետաքննության մարմնի աշխատակցի (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 210-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):

2.3. Դատական նիստը նախագահողի կողմից դատարանի կազմի մեկ այլ դատավորին կամ պահեստային դատավորին նկատողություն տալը

Դատական վարույթը կոլեգիալ կազմով իրականացնելիս նիստը նախագահողը ղեկավարում է դատական նիստը, միջոցներ է ձեռնարկում ապահովելու օրենսգրքով նախատեսված այլ պահանջների պահպանումը, ինչպես նաև դատական նիստին ներկա գտնվող անձանց պատշաճ վարքագիծը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 34-րդ հոդվածի 3-րդ մաս), սակայն այդ գործառնության չի բխում նիստը նախագահողի՝ դատական կազմի մյուս դատավորներին նկատողություն տալու լիազորությունը: Ասվածն ունի իրավափիլիսոփայական և ձևական-իրավաբանական հիմնավորումներ:

Իրավափիլիսոփայական տեսանկյունից՝ հասարակության ներկայությամբ դատարանի նախագահի կողմից դատարանի կազմի մեկ այլ դատավորին (լայն իմաստով՝ դատարանն ինքն իրեն) նկատողություն տալը կհեղինակագրկի դատարանին:

Ձևական-իրավաբանական տեսանկյունից՝ դատավարական սանկցիա կիրառելու լիազորությունը վերապահված է դատարանին, և ոչ թե՛ դատական նիստը նախագահողին: Կոլեգիալ կազմով վարույթն իրականացնող բոլոր դատավորները դատարանի կողմից լուծման ենթակա բոլոր հարցերի կապակցությամբ օժտված են հավասար լիազորություններով (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 31-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):

Եթե լինի այնպիսի իրավիճակ, որ դատարանի կազմի որևէ դատավոր դրսևորի ոչ պատշաճ վարքագիծ, ապա դրան արձագանքելու ձևը կարգապահական վարույթն է կամ բացարկի ինստիտուտի կիրառումը:

Ինչ վերաբերում է պահեստային դատավորին, որը պարտավոր է դատաքննության ընթացքում ներկա լինել դատական նիստի դահլիճում (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 32-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), ապա նրա կողմից դատական նիստի բնականոն ընթացքը խոչընդոտելու դեպքում բացակայում է նրան նկատողություն չտալու ֆորմալ-իրավաբանական հիմնավորումը, սակայն այս դեպքում պահպանվում է

¹⁰ Ղամբարյան Ա., Իսրայելյան Շ., Քրեադատավարական սանկցիաները (Գիտագործնական մեկնաբանություններ), «ՏԻԳՐԱՆ ՄԵԾ» հրատ., Երևան, 2022, էջ 52:

դատական իշխանության հեղինակության մասին պահանջը: Ճիշտ է՝ տվյալ դեպքում պահեստային դատավորը գործառությանը առումով դատավոր չէ, պարզապես ներկա է դատական նիստի դահլիճում, սակայն՝ եթե նա հանրությանը ներկայանում է դատավորի հագուստով կամ նրան ներկայացնում են որպես դատավոր (թեկուզ պահեստային), ապա նրան նկատողություն տալը կարող է բացասաբար անդրադառնալ դատարանի հեղինակության վրա, ինչպես նաև կասկածի տակ դնել նույն մեղադրանքով նրա կողմից հետագայում որպես արդարադատություն իրականացնող դատարան հանդես գալու հնարավորությունը:

2.4. Այլ անձին նկատողություն տալը

Նկատողություն կարող է տրվել նաև դատավարական հարաբերություններին չմասնակցող (դատավարական կարգավիճակ չունեցող), սակայն վարությանը գործողություններին կամ դատական նիստին ներկա գտնվող անձանց, օրինակ՝ խուզարկության օբյեկտի օրինական տիրապետողին (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 234-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), կամ անորոշ դատավարական կարգավիճակ ունեցող անձանց, օրինակ՝ դատախարակչական հսկողությունը կիրառելու դեպքում՝ փակ մանկական հիմնարկի վարչակազմի ներկայացուցչին (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 129-րդ հոդվածի 3-րդ մաս), զինվորական հսկողությունը կիրառելու դեպքում՝ հրամանատարության ներկայացուցչին (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Տվյալ անձանց կողմից ոչ պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու դեպքում նրանց կարող է տրվել նկատողություն:

3. ՆԿԱՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ՏԱԼՈՒ ՀԻՄՔԵՐԸ

3.1. Ընդհանուր դրույթներ

ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 142-րդ հոդվածի 1-ին մասի ձևակերպումից կարելի է եզրակացնել, որ նկատողություն տալու փաստական հիմքը ոչ պատշաճ վարքագիծն է կամ իրավասու անձի կարգադրություններին չենթարկվելը: «Ոչ պատշաճ վարքագիծը» լայն հասկացություն է, որը կարող է ներառել դատավարական խախտումների տարբեր դրսևորումներ, օրինակ՝ պարտականությունները չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը: Իրավասու անձի կարգադրությանը չենթարկվելը պարտականությունը չարամտորեն չկատարելու եղանակներից է: Բացի այդ, պետք է հիշել, որ դատարանի և վարույթի հանրային մասնակցի կողմից իր իրավասության սահմաններում կայացված դատավարական ակտերը ենթակա են պարտադիր կատարման բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պաշտոնատար անձանց, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց, այլ կազմակերպությունների կողմից (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 9-րդ հոդվածի 7-րդ մաս):

Նկատողություն կարող է տրվել բացառապես դատավարական հարաբերությունների շրջանակներում ոչ իրավաչափ վարքագիծ դրսևորելու դեպքում:

3.2. Դատավարական և կարգապահական խախտումների սահմանազատումը

Օրենսդրությամբ փաստաբանի, դատախազի և քննիչի կողմից պարտականությունները չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը համարվում է նաև կարգապահական զանցանք, որի համար նրանց նկատմամբ կարող է, ի թիվս այլ կարգապահական տույժերի, նշանակվել նկատողություն: Օրինակ՝ դատախազին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքերից մեկը իր պարտականությունները չկատարելն է կամ ոչ պատշաճ կատարելը («Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ): Դատախազի պարտականությունների ցանկում նախատեսված է Սահմանադրության, օրենքների, այդ թվում՝ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի պահանջները կատարելը: Դատախազի նկատմամբ կարող են նշանակվել, ի թիվս այլ կարգապահական տույժերի, նկատողություն և խիստ նկատողություն («Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետեր):

Եթե դատախազը դատական նիստի ընթացքում խախտում է օրենքի պահանջները, ապա, ըստ էության, կատարում է այնպիսի խախտում, որի համար կարող է կիրառվել և՛ դատավարական սանկցիա (նկատողություն), և՛ կարգապահական սանկցիա (նկատողություն): Նույն արարքի համար նույնաբնույթ (միևնույն գործառնություն) սանկցիաների կիրառման դեպքում կիսախտվի non bis in idem սկզբունքը: Ուստի, եթե դատարանը դատական նիստին մասնակցող դատախազին նկատողություն է տվել, ապա նույն խախտման փաստով կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու լիազորությունը, փաստորեն, չի կարող կիրառվել:

Մեկ այլ օրինակ՝ «Փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքի» 4.1 կետի համաձայն.

«Փաստաբանը, որը ներկայանում կամ մասնակցում է գործին դատարանի առջև, պետք է ենթարկվի այդ դատարանի գործունեությունը կարգավորող կանոններին, այդ թվում պետք է հարգանքով վերաբերվի դատավորին և/կամ դատավարության մյուս մասնակիցներին: Այդ կանոններին ենթարկվելու պարտականությունը չի սահմանափակում փաստաբանի՝ դատավորի կամ վարույթի այլ մասնակիցների գործողությունների դեմ առարկելու կամ այլ դատավարական իրավունքներից օգտվելու հնարավորությունը: Փաստաբանը դատարանի հանդեպ հարգանք դրսևորելու հետ միաժամանակ պետք է իր վստահորդի շահերը պաշտպանի անկաշկանդ և անվախ՝ հաշվի չառնելով իր անձնական շահերը»:

Նույն կանոնագրի 6.1.3-րդ կետի համաձայն.

«Մինչդատական վարույթում փաստաբանը պարտավոր է հարգանքով վերաբերվել դատավարության մասնակիցներին և մնալ կոռեկտության շրջանակներում, իսկ դատավարության մասնակիցների (մեղադրող կողմի և այլն)

գործողություններին կամ ոչ կռռեկտ արտահայտություններին անդրադառնալ օրենքով սահմանված եղանակներով՝ դիմումների, հայտարարությունների, միջնորդությունների, բացարկների, առարկությունների կամ բողոքների միջոցով¹¹»:

Այս պարագայում նույնպես, դատավորի կողմից փաստաբանին նկատողություն տալը բացառում է նույն արարքի համար փաստաբանին, որպես կարգապահական տույժ, նկատողություն տալը: Միևնույն ժամանակ, համալիր խախտումների նույնականացումը պարզելիս կարևոր է արարքների փաստական հանգամանքների տարբերության բացահայտումը¹²: Օրինակ՝ վարույթյին գործողության մասին պատշաճ ծանուցված փաստաբանը, իր գերժանրաբեռնվածության պատճառով չի ներկայանում վարույթն իրականացնող մարմնի կանչով: Նկարագրված իրավիճակում փաստաբանը կատարել է երկու խախտում: Նա խախտել է մեղադրյալին իրավաբանական օգնություն ցույց տալու համար վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու դատավարական պարտականությունը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 40-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետ), միաժամանակ, խախտել է փաստաբանների համար սահմանված վարքագծի կանոնը, երբ գերզբաղվածության պայմաններում ստանձնել է մեղադրյալի շահերը ներկայացնելու պարտականությունը: Այսպես, «Փաստաբանի վարքագծի կանոնագրքի» 3.1.8-րդ կետի համաձայն.

«Փաստաբանն իրավական օգնություն ցույց տալու հանձնարարությունը չպետք է ընդունի, եթե զբաղվածության կամ որևէ այլ պատճառով չի կարող ապահովել հանձնարարության բարեխիղճ և ժամանակին կատարումը»:

Նկարագրված իրավիճակի փաստական հանգամանքները վկայում են, որ փաստաբանը կատարել է երկու տարբեր խախտում. վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով չներկայանալը (դատավարական խախտում) և զբաղվածության պայմաններում ընդունել է իրավական օգնություն ցույց տալու հանձնարարությունը (կարգապահական խախտում):

4. ՆԿԱՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ՏՎԼՈՒ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿԱՆԿԵԿԱՅԻ ԲՈՂՈՔՎՐԿՈՒՄԸ

4.1 Ընդհանուր դրույթներ

Նկատի ունենալով, որ նկատողության՝ որպես դատավարական սանկցիայի ներգործությունը մարդու կարգավիճակին ուժգին չէ՝ Օրենսդիրն այս սանկցիայի կիրառման բարդացված կարգ չի նախատեսել: Այնուամենայնիվ, պետք է քննարկել, թե ով է իրավասու նկատողություն տալ վարույթի մասնակցին կամ այլ անձին, ինչպես նաև նկատողության ամրագրման դատավարական ձևը և այն բողոքարկելու հնարավորությունները:

¹¹ Փաստաբանի վարքագծի կանոնագիրք (19.10.2019թ. խմբագրությամբ) // https://advocates.am/images/general_meetings/2019/Kanonagirk_19.10.2019.pdf:
¹² Դամբարյան Ա., Իսրայելյան Շ., Քրեադատավարական սանկցիաները (Գիտագործնական մեկնաբանություններ), «ՏԻԳՐԱՆ ՄԵԾ» հրատ., Երևան, 2022, Բաժին 1:

4.2. Նկատողություն տալու լիազորություն ունեցող սուբյեկտները

Նկատողություն տրվում է վարության զործողությանը կամ դատական նիստին մասնակցող (ներկա գտնվող) անձանց, ուստի կարելի է եզրակացնել, որ այս սանկցիան կիրառելու լիազորությունն ընդհանուր առմամբ վերապահված է վարության զործողություն կատարող քննիչին և դատարանին:

Մինչդատական վարություն վարության մասնավոր մասնակիցների մասնակցությամբ վարության զործողություններ կատարելու լիազորությունը, որպես կանոն, վերապահված է քննիչին, սակայն որոշ դեպքերում քննիչը վարության զործողության կատարումը օրենքի ուժով պատվիրակում է փորձագետին: Օրինակ՝ այն դեպքում, երբ քննիչն իրավասու չէ ներկա լինելու մերկացմամբ զուգորդվող քննմանը, քննվողի մարմնի վրա հանցագործության հետքերի կամ հատուկ նշանների առկայության պարզումը, քննիչի հանձնարարությամբ, կատարում է բժշկության բնագավառի ձեռնհաս փորձագետը: Այդ ստուգման արդյունքները փորձագետը շարադրում է տեղեկանքում, որը, որպես հավելված, կցվում է արձանագրությանը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 227-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Եթե քննիչը քննման զործողությունը պատվիրակում է փորձագետին, ապա այս դեպքում փորձագետը գործառնության շարքում (տվյալ վարության զործողության մասով) հանդես է գալիս որպես ad hoc վարության իրականացնող անձ և կարող է վարության զործողությանը մասնակցող կամ ներկա գտնվող անձանց (այլ անձանց) նկատողություն տալ:

Այս մոտեցման դեպքում ծագում է տրամաբանական հարց՝ փորձագետն ինչ ձևով պետք է ամրագրի նկատողություն տալը՝ պետք է կայացնի առանձին դատավարական որոշում (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 142-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), թե՞ նկատողության փաստն արտացոլի քննման մասին տեղեկանքում, որի հիման վրա վարության իրականացնող քննիչը կկազմի նկատողության մասին գրավոր որոշում: Թեև փորձագետը գործառնության իմաստով վարության իրականացնում, սակայն Օրենսդիրը փորձագետին չի վերապահել նույնիսկ իր կատարած քննման արձանագրությունը կազմելու հնարավորություն, ուստի նրան, առավել ևս, չէր վերապահի իշխանական ակտ՝ դատավարական որոշում կայացնելու լիազորություն: Այս պայմաններում, փորձագետը նկատողության փաստը պետք է շարադրի քննման արդյունքների մասին տեղեկանքում (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 227-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), որը, որպես հավելված, կկցվի նկատողություն տալու մասին քննիչի որոշմանը:

Քննչական մարմնի ղեկավարի՝ լիազորությունների վերլուծությունը թույլ է տալիս փաստելու, որ վերջինս կարող է անձին նկատողություն տալ բացառապես այն դեպքում, երբ որոշում է կայացրել նախաքննությունն անձամբ կատարելու մասին՝ օգտվելով քննիչի բոլոր լիազորություններից: Քննչական մարմնի ղեկավարի մյուս լիազորություններն ուղղված են ոչ թե նախաքննության կատարմանը, այլ դրա կազմակերպմանը և արդյունավետության ապահովմանը:

Որպեսզի պարզենք, թե դատախազն այս պարագայում կարող է նկատողության տալ, թե՞ ոչ, պետք է պատասխանենք այն հարցին, թե դատախազն արդյոք կարո՞ղ է վարույթի մասնակցի անմիջական մասնակցությամբ կատարել վարության գործողություն: Դատախազը՝ որպես վարույթն իրականացնող մարմին, հանդես է գալիս մեղադրական եզրակացությունը կամ քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը քննիչից ստանալու պահից մինչև մեղադրական եզրակացությունը դատարան հանձնելը, քրեական վարույթը կարճելու մասին քննիչի որոշումը հաստատելը կամ վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետ): Դատախազը վարույթն իրականացնող մարմնի կարգավիճակով կարող է հանդես գալ առավելագույնը յոթ օր (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 205-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Մեղադրական եզրակացությամբ ստացված վարույթի նյութերով հսկող դատախազն իրավասու է վերացնել կամ փոխել մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված խափանման միջոցը, իսկ եթե խափանման միջոց չի կիրառվել՝ միջոցներ ձեռնարկել խափանման միջոց կիրառելու համար (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 205-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Եթե խափանման միջոցի կիրառման իրավակարգավորումներն այնպիսին են, որ դատախազը վարույթի մասնակցին կամ այլ անձին պետք է ծանոթացնի խափանման միջոց կիրառելու որոշմանը, նրան հանձնի դրա պատճենը, ծանոթացնի մեղադրանքի էությանը (խոսքը մեղադրյալին մեղադրանքի էությանը ծանոթացնելու մասին չէ), բացատրի իրավունքները, պարտականությունները և պատասխանատվությունը, այսինքն՝ նրանց հետ պետք է գտնվի անմիջական շփման մեջ, ապա դատախազը, փաստական հիմքերի առկայության դեպքում, նրանց կարող է նկատողություն տալ:

Դատական նիստը նախագահողը նախապատրաստում և ղեկավարում է դատական նիստը, միջոցներ է ձեռնարկում ապահովելու վարույթի արդարացի իրականացումը և նույն օրենսգրքի այլ պահանջների պահպանումը, ինչպես նաև դատական նիստին ներկա գտնվող անձանց պատշաճ վարքագիծը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 34-րդ հոդված): Արդեն նշվեց, որ վարույթը կոլեգիալ կազմով իրականացնելու դեպքում անձին նկատողություն տալու լիազորությունը վերապահված է ոչ թե նիստը նախագահողին, այլ դատական կազմին: Օրենսդիրը հստակ նշել է, որ Նախագահողը վարույթի հետ կապված բոլոր հարցերը ներկայացնում է բոլոր դատավորների լուծմանը: Որոշումն ընդունվում է դատավորների ձայների պարզ մեծամասնությամբ (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 34-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): «Վարույթի հետ կապված բոլոր հարցերը» օրենսդրական ձևակերպումից պարզ է, որ նկատողություն տալու մասին որոշում կայացնում է դատական կազմը, սակայն այն բանավոր հայտարարում է նախագահողը:

4.3. Նկատողություն տալու դատավարական ձևը

Մինչդատական վարույթում նկատողությունը տրվում է գրավոր, իսկ դատական վարույթում՝ բանավոր՝ այն մտցնելով դատական նիստի արձանագրության մեջ (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 142-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Մինչդատական վարույթում գրավոր տրվող նկատողությունը պետք է ունենա պատճառաբանված որոշման ձև, իսկ դատական վարույթում դատավորը պետք է բանավոր ձևով ներկայացնի դատավարական այն խախտումը, որի համար անձին տրվում է նկատողություն և պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու հրահանգ, որոնք արձանագրվում են:

4.4. Նկատողություն տալու մասին որոշման բողոքարկումը

Մինչդատական վարույթում քննիչի կողմից անձին նկատողություն տալու մասին որոշումը կարող է բողոքարկվել հսկող դատախազին: Եթե հսկող դատախազը վերացնում է քննիչի անօրինական որոշումը, ապա պետք է հանձնարարի նրան՝ չեզոքացնել դրա հետևանքները, եթե այդպիսիք առկա են (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 36-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-կետ), օրինակ՝ հանձնարարի քննիչին ներողություն հայցել վարույթի մասնակցից՝ նրան անհիմն դատավարական իրավախախտում վերագրելու և պարսավելու համար:

ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 299-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսված չէ քննարկվող սանկցիան կիրառելու մասին որոշումը դատական կարգով բողոքարկելու հնարավորություն: Ի դեպ, համեմատության համար նշենք, որ կարգապահական տույժի ձևով նկատողությունը կարող է բողոքարկվել դատարան¹³:

Պետք է պարզել քննիչի կողմից նկատողություն տալու մասին որոշումը ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիման վրա բողոքարկելու հնարավորությունը: Այդ նպատակով պետք է պատասխանել այն հարցերին, թե քննարկվող սանկցիան արդյոք հետագայում հնարավոր է լինելու վիճարկել դատաքննության ընթացքում, կամ դատարան բողոքարկելու բացակայությունն արդյոք բողոքարկողին ակնհայտորեն չի՞ զրկելու իր իրավաչափ շահերն արդյունավետ պաշտպանելու իրական հնարավորությունից: Եթե այս հարցերից որևէ մեկին կտրվի բացասական պատասխան, ապա քննիչի՝ նկատողություն տալու մասին որոշումը կարող է ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիման վրա բողոքարկվել դատարան:

Դժվար է պատկերացնել, թե վարույթի մասնակիցը քրեական մեղադրանքով դատաքննության ընթացքում քննիչի տված նկատողությունն ի՞նչ հարցի շրջանակներում է վիճարկելու, և դատարանն ինչպե՞ս է արձագանքելու դրան, եթե նույնիսկ քննիչի որոշումը եղել է ակնհայտ ապօրինի. չէ՞ որ մեղադրանք քննող դատարանը, ի տարբերություն քաղաքացիական և վարչական գործեր քննող դատարանների, չունի քննիչի որոշումը վերացնելու լիազորություն, իսկ դատաքննու-

¹³ Տե՛ս, օրինակ, ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 228-րդ հոդվածը:

թյան փուլում, բնականաբար, չի կարող վարույթի հանրային մասնակցի վրա դնել անձի իրավունքների խախտումը վերացնելուն ուղղված կոնկրետ վարույթային ակտեր կայացնելու (կատարելու) պարտականություն: Փաստորեն՝ նշվածը վկայում է, որ անձը գրկված է քննիչի տված նկատողությունը դատաքննության ընթացքում վիճարկելու հնարավորությունից, ուստի մինչդատական վարույթում այն կարող է բողոքարկվել դատարան չՀ քր. դատ. օր.-ի 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիման վրա:

Նկատողությունը դատարան բողոքարկելու անհրաժեշտությունը կարևոր է նաև նկատողության և այլ դատավարական սանկցիաների պրեյուդիցիալ կապի տեսանկյունից: Եթե անձը հնարավորություն ունենա դատարանում վիճարկել քննիչի տված նկատողությունը, ապա կկարողանա կանխել իր նկատմամբ առավել խիստ սանկցիայի կիրառումը: Օրինակ՝ անձին վարույթից կարելի է հեռացնել երեք անգամ դատավարական սանկցիայի ենթարկելուց հետո: Եթե անձը կարողանա արդյունավետ պաշտպանվել «նկատողություն» սանկցիայից, ապա կկարողանա նաև կանխել վարույթից հեռացնելու սանկցիայի կիրառումը: Հակառակ դեպքում մասնակից՝ քննիչի տված նկատողությունը պետք է վիճարկի վարույթից հեռացնելու մասին որոշման բողոքարկման շրջանակներում¹⁴:

Եզրակացություն

Նկատողությունը ոչ գույքային բնույթի պատժիչ սանկցիայի տեսակ է, որը ներգործում է դատավարական խախտում թույլ տված անձի հոգեբանության վրա և նպատակաուղղված է դատավարական այլ իրավախախտումների կանխմանը, պարտականությունների կատարման ապահովմանը, ինչպես նաև դատավարական իրավախախտումների նախականիմանը: Նկատողությունը՝ որպես քրեադատավարական սանկցիա, միջամտում է մարդու իրավունքներին, շոշափում է նրա իրավաչափ շահերը, հակառակ դեպքում այն չէր կարող համարվել պատասխանատվության միջոց:

Նկատողության՝ մարդու իրավական կարգավիճակին միջամտության բաղադրիչը, որն արտահայտում է իրավախախտման համար իշխանական դատապարտում (պարսավանք), առնչվում է այնպիսի իրավական բարիքի, ինչպիսին մարդու արժանապատվությունն է: Իսկ երբ անձը կասկածի տակ է դնում իրեն տրված նկատողության հիմքում դրված դատավարական խախտման փաստական հանգամանքները, ապա մարդու արժանապատվության պաշտպանության սահմանադրական բարիքը կարող է համակցվել անմեղության կանխավարկածի համաիրավական սկզբունքի հետ: Նկատողության այն բաղադրիչը, որն արտահայտում է պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու կամ իրավասու անձի կարգադրություններին ենթարկվելու հրահանգ, ներգործում է մարդու ազատ գործելու

¹⁴ Ղամբարյան Ա., ԻսրայելյանՇ., Քրեադատավարական սանկցիաները (Գիտագործնական մեկնաբանություններ), «ՏԻԳՐԱՆ ՄԵԾ» հրատ., Երևան, 2022,Բաժին 7:

իրավունքին, քանի որ նկատողության անհատական ակտով մարդու վրա դրվում է կոնկրետ կարգադրությանը ենթարկվելու կամ կոնկրետ վարքագիծ դրսևորելու պարտականություն, ինչը սահմանափակում է մարդու ազատ գործելու հնարավորությունը:

ՀՀ դատավարական իրավունքում «նկատողություն» տեսակի քրեադատավարական սանկցիան ի սկզբանե նախատեսված է եղել որպես «նախազգուշացում», որն, ըստ էության, ոչ թե դատական սանկցիա է, այլ դատական սանկցիա կիրառելու հնարավորության մասին պարզաբանում, դատական սանկցիայի կիրառմանը նախորդող ակտ: Սակայն օրենսդրական զարգացումներն իրավացիորեն բերել են քննարկվող տեսակի սանկցիայի անվանման և բովանդակության փոփոխության, որպիսի պայմաններում նկատողությունը ձեռք է բերել դատավարական սանկցիայի բնույթ:

Նկատողության պահանջները չկատարելը կարող է առաջ բերել օրենսգրքով նախատեսված այլ սանկցիայի կիրառում, ավելին՝ մի շարք սանկցիաների կիրառման համար նկատողություն ստացած լինելը (դրա պահանջները չկատարելը) նախապայման է: Փաստորեն՝ քրեադատավարական մի շարք սանկցիաների կիրառման համար նկատողությունն ունի պրեյուդիցիալ նշանակություն:

Նկատողություն կարող է տրվել բացառապես դատավարական հարաբերությունների շրջանակներում ոչ իրավաչափ վարքագիծ դրսևորելու դեպքում: Օրենսդիրը չի հստակեցրել վարույթի այն մասնակիցներին, որոնց կարող է նկատողություն տրվել: Դրա համար, որպես չափանիշ, սահմանված է միայն վարությանին գործողության կատարմանը կամ դատական նիստին մասնակցելը, ինչը նշանակում է, որ տվյալ սանկցիան կարող է կիրառվել վարությանին գործողությանը կամ դատական նիստին մասնակցող՝ դատավարական կարգավիճակ ունեցող անձի կամ այլ անձի նկատմամբ:

Նկատողություն կարող է տրվել նաև դատավարական հարաբերություններին չմասնակցող՝ դատավարական կարգավիճակ չունեցող, սակայն վարությանին գործողություններին կամ դատական նիստին ներկա գտնվող անձանց:

Նկատողություն տրվում է վարությանին գործողությանը կամ դատական նիստին մասնակցող (ներկա գտնվող) անձանց, ուստի տվյալ սանկցիան կիրառելու լիազորությունը, ընդհանուր առմամբ, վերապահված է վարությանին գործողություն կատարող քննիչին և դատարանին, ինչպես նաև դատախազին: Սակայն դատախազի կողմից տվյալ սանկցիայի կիրառումն առավել սահմանափակ կիրառություն կարող է ունենալ՝ պայմանավորված վերջինիս՝ վարության իրականացնող մարմին համարվելու՝ քրեադատավարական փուլային սահմանափակմամբ:

Դատական վարույթը կոլեգիալ կազմով իրականացնելիս՝ նիստը նախազահողի գործառույթներից, սույն աշխատանքում տրված իրավափիլիսոփայական և ձևական իրավաբանական հիմնավորումներից ելնելով, չի բխում նրա կողմից

դատական կազմի մյուս դատավորներին, ինչպես նաև պահեստային դատավորին նկատողություն տալու լիազորությունը:

Եթե մինչդատական վարությամբ հանրային մի մասնակցի կողմից կատարվող վարության գործողությանը մասնակցում է մեկ այլ հանրային սուբյեկտ, ապա նրան նկատողություն չի կարող տրվել:

Վարության հանրային մասնակիցների կողմից պարտականությունները չկատարելը կամ ոչ պատշաճ կատարելը մի կողմից նկատողության կիրառման փաստական հիմք է, մյուս կողմից՝ կարող է դիտարկվել որպես կարգապահական զանցանք: Սակայն նշված մասնակիցների նկատմամբ դատավարական տվյալ տեսակի սանկցիայի կիրառումը բացառում է նույն արարքի համար, որպես կարգապահական տույժ, նկատողություն տալը: Մինչդեռ ժամանակ, պետք է նկատի ունենալ, որ համալիր խախտումների նույնականացումը պարզելիս, կարևոր է արարքների փաստական հանգամանքների տարբերության բացահայտումը:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. ՀՀ Սահմանադրություն:
RA Constitution.
2. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք:
RA Criminal Procedure Code.
3. ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգիրք:
RA Code of Administrative Offenses.
4. ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրք:
RA Labor Code.
5. Փաստաբանի վարքագծի կանոնագիրք (19.10.2019թ. խմբագրությամբ):
Lawyer's Code of Conduct (edited on 19.10.2019).
6. Ղամբարյան Ա., Իսրայելյան Շ., «Ամբաստանյալին դատական նիստերի դահլիճից հեռացնելը՝ որպես քրեադատավարական պատասխանատվության միջոց» // Օրենք և իրականություն, 2009, № 11:
Ghambaryan A., Israelyan Sh., “Removing the Defendant from the Courtroom as a Measure of Criminal liability” // Law and Reality, 2009, № 11.
7. Ղամբարյան Ա., Իսրայելյան Շ., Իրավական քաղաքականությունը դատախազների և փաստաբանների նկատմամբ դատական սանկցիաների կիրառման դրոշմում // Օրենք և իրականություն, 2011, № 6 (188):
Ghambaryan, Sh. Israelyan, “Legal Policy in the Field of Applying Judicial Sanctions to Prosecutors and Lawyers” // Law and Reality, 2011, No. 6 (188).
8. Гамбарян А., Израелян Ш., Ограничение осуществления права как мера уголовно-процессуальной ответственности // Судебная власть и уголовный процесс. 2016. № 2.
Gambaryan A., Israelyan Sh., Limiting the Exercise of Rights as a Measure of Criminal-procedural Responsibility // Judicial Power and Criminal Process. 2016. No. 2.
9. Ղամբարյան Ա., Իսրայելյան Շ., Զրեադատավարական սանկցիաները (Գիտագործնական մեկնաբանություններ), «ՏԻԳՐԱՆ ՄԵՏ» հրատ., Երևան, 2022.
Ghambaryan A., Israyelyan Sh., Criminal Procedural Sanctions (Scientific Comments), “TIGRAN METS” ed., Yerevan, 2022.
10. Липинский Д. А., Хачатуров Р. Л., Общая теория юридической ответственности: монография. С.Пб.: Юридический центр Пресс, 2007. С. 779; Громов Н. А., Полунин С. А. Санкции в уголовно-процессуальном праве России. М.: Городец, 1998. С. 86-87.
Lipinsky D. A., Khachaturov R. L., General Theory of Legal Responsibility: Monograph. S.Pb. Legal Center Press, 2007. P. 779, Gromov N. A., Polunin S. A. Sanctions in the Criminal Procedure Law of Russia. M.: Gorodets, 1998. S. 86-87.

11. Долгих И. П., Предупреждение и устное замечание: к вопросу о разграничении юридических терминов // Актуальные проблемы правовой науки. Сборник статей Международной научно-практической конференции, Уфа, 10 сентября 2014 года. Уфа. 2014. С. 14.
Dolgikh I. P., Warning and Oral Remark: On the Issue of Delimitation of Legal Terms // Actual Problems of Legal Science. Collection of Articles of the International Scientific and Practical Conference, Ufa, September 10, 2014. Ufa. 2014. S. 14.
12. Ветрова Г. Н., Уголовно-процессуальная ответственность. М.: Наука, 1987.
Ветрова G. N., Criminal-procedural Responsibility. M.: Science, 1987.
13. Громов Н.А., Полунин С.А., Санкции в уголовно-процессуальном праве России. М.: Городец, 1998.
Gromov N.A., Polunin S.A., Sanctions in Criminal Procedural Law of Russia. M.: Gorodets, 1998.
14. Вепрев В. С., Основания уголовно-процессуальной ответственности. М.: Юрлитинформ, 2007..
Veprev V. S., Grounds of Criminal Procedural Liability. M.: Yurlitinform, 2007.

Shushanik Israyelyan

*Deputy Head of the Department for Combating Crimes against
Humanity of the Prosecutor General's Office of the Republic of Armenia*

CONSIDERATION AS A CRIMINAL SANCTION¹

Abstract

In the list of types of liability traditionally distinguished in the legal system of Armenia, procedural, including criminal, liability was not included. The 1998 edition of the RA Criminal Procedure Code also lacked the concepts of “criminal liability” or “judicial sanction”, but separate procedural norms contained procedural liability measures.

When judicial sanctions were first introduced into the judicial system of the Republic of Armenia, the reprimand type sanction was identified with a warning in a certain content sense. Thus, on 21.02.2007 The concept of “judicial sanction” was established for the first time by the RA Judicial Code. On the same day in 1998 RA Cr. judge Or. was supplemented by Article 314.1, which included the warning in the system of judicial sanctions.

07.02.2018 In the RA Judicial Code, the warning as a judicial sanction was replaced by a reprimand; however, along with the “reprimand” judicial sanction, the same law also provided a provision on warning about the jurisdiction to apply a judicial sanction, according to which the judge warns in an understandable manner about the jurisdiction of the court to apply a judicial sanction, if necessary. as well as clarification of the grounds and consequences of applying a judicial sanction (Part 2 of Article 49 of the RA Judicial Code). It is obvious from the mentioned wording that the warning is not a judicial sanction in terms of content, but a clarification about the possibility of applying a judicial sanction, a warning is an act preceding the application of a judicial sanction.

Already adopted in 2021 by the RA Court: a separate chapter on procedural sanctions was provided. With that, the reprimand was also included in the system of procedural sanctions, which, as a more or less new procedural sanction, needs to be studied from the point of view of the most effective interpretation in legal practice.

Keywords: criminal sanctions; criminal liability; notice; warning; procedural violation.

¹ The article was presented on 04.09.2023 and was reviewed on 15.11.2023.

Шушаник Израелян

*Заместитель начальника управления по делам преступлений против человека
Генеральной прокуратуры Республики Армения*

ЗАМЕЧАНИЕ КАК УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ САНКЦИЯ¹

Абстракт

В перечень видов ответственности, традиционно выделяемых в правовой системе Армении, не включена процессуальная, в том числе уголовно-процессуальная ответственность. В Уголовно-процессуальном кодексе РА в редакции от 1998 года также отсутствовали понятия «уголовно-процессуальная ответственность» и «судебная санкция», однако отдельные процессуальные нормы содержали меры процессуальной ответственности.

Когда в судебно-процессуальную систему Республики Армения впервые были введены судебные санкции, санкция типа «замечание» в некотором содержательном смысле отождествлялась с «предупреждением». Таким образом, в Судебном кодексе РА, принятом 21.02.2007, впервые закреплено понятие «судебная санкция». В тот же день Уголовно-процессуальный кодекс был дополнен статьей 314.1, которая включила «предупреждение» в систему судебных санкций.

В Судебном кодексе РА, принятом 07.02.2018, «предупреждение» как судебная санкция заменено «замечанием», однако, наряду с судебной санкцией «замечание», в этом же законе предусмотрено также положение о правомерности применения судебной санкции «предупреждение», согласно которому судья в случае необходимости в понятной форме предупреждает о правомочности суда на применение судебной санкции, а также разъясняет основания и последствия применения судебной санкции (ч. 2 ст. 49 Судебного кодекса РА). Из приведенной формулировки очевидно, что в содержательном смысле предупреждение не судебная санкция, а форма разъяснения возможности применения судебной санкции, предупреждение – это действие, предшествующее применению судебной санкции.

В Уголовно-процессуальном кодексе РА, принятом в 2021 году, процессуальным санкциям отведен отдельный раздел. Тем самым в систему процессуальных санкций включена санкция «замечание», которая как сравнительно новая процессуальная санкция требует дальнейшего изучения в плане более эффективного толкования в правоприменительной практике.

Ключевые слова: уголовно-процессуальные санкции; уголовно-процессуальная ответственность; замечание; предупреждение; процессуальное нарушение.

¹ Статья была представлена 04.09.2023 и прошла рецензирование 15.11.2023.